

توای پری کجایی

گزارش مراسم نکوداشت استاد همایون خرم

رکسانا خالقی

«شب‌های بخارا» از فعالیت‌های علی دهباشی طی دو سال اخیر محسوب می‌شود و از آن به‌عنوان واقعه‌ای فرهنگی و هنری یاد می‌گردد. شب‌های بخارا در چند زمینه برگزار شده است. در بخش ادبیات خارجی می‌توان از شب‌های امبر توکو، پترهانتکه، گوتترگراس، فردینان سلین، ماکس فریش، فرانتسوبل، ویرجینیا وولف، اوسپ مادلشتام نام برد. در زمینه ادبیات ایران می‌توان از شب‌های جمالزاده، ملک الشعرا بهار، مولانا و رضا سیدحسینی یاد نمود و در زمینه تئاتر و سینما به شب بهرام بیضایی و نصرت کریمی اشاره کرد. در زمینه‌های دیگر باید از شب همایون خرم، جان کیچف نیکول فریدنی یاد کنیم.

● سی‌وسومین شب از شب‌های مجله‌ی بخارا به مناسبت بزرگداشت استاد همایون خرم با نوای دل‌نشین موسیقی ایرانی در تالارهای بتهوون و ناصری خانه‌ی هنرمندان ایران همراه شد. این بزرگداشت عصر دوشنبه ۸۶/۲/۱۷ ساعت هفده‌وسی دقیقه با حضور دوست‌داران هنر و موسیقی ایرانی و با سخنان علی دهباشی آغاز شد:

بنام خداوند جان و خرد... استاد ارجمند، جناب آقای همایون خرم! جناب‌عالی از تیرماه ۱۳۲۱ که به حضور زنده‌یاد ابوالحسن صبا مشرف شدید و به فراگیری نوازنده‌گی ویولن پرداختید. در این پنجاه سال، موسیقی ایران مقتدر به حضور شما و آثارتان بوده است. عشق وافر و قابل ستایش شما نسبت به وطنتان و هنر موسیقی از جناب‌عالی هنرمندی ساخته است که بی‌دریغ بهترین ایام زندگی خود را طی دهه‌ها وقف موسیقی و آموزش دانش‌جویان نموده‌اید. از تیرماه ۱۳۲۵ که برای اولین بار صدای ویولن شما از رادیو شنیده شد بیش از نیم قرن می‌گذرد و پیام انسانی هنر شما هنوز با قدرت و توان اولیه بدون وقفه شنیده می‌شود... کارنامه‌ی زرین شما که به بیش از هشتصد اثر رسیده است جناب‌عالی را در شرایطی قرار داده که دوست‌داران هنر و موسیقی ایران چشم به دستاوردها و تجربیات بسیار گران‌قدر و یگانه‌ی شما دوخته و خوشبختانه جناب‌عالی هیچ‌گاه در این زمینه دریغ نکرده‌اید...

پس از آن فیلمی مستند درباره‌ی استاد گران‌قدر موسیقی ایران به نمایش درآمد و سپس دکتر محمد سریر از ویژگی‌های هنر همایون خرم سخن راند:

«... از مشخصه‌های ویژه‌ی موسیقی ایران زمین جایگاه و اهمیت نغمه و محوریت آن در یک قطعه‌ی موسیقی است. موسیقی ما و بسیاری از کشورهای جهان به خصوص مشرق زمین در نگاه موسیقی‌دانان غربی، مونوفونیک یعنی تک صدایی است. این در عمل نیز مصداق دارد و میدانیم که اغلب به صورت اصیل آن با یک ساز و گاه همراه با آواز اجرا می‌شود. به‌نظر بعضی نیز تصاویری که از گروه نوازی در کتیبه‌ها و نقاشی‌ها باقی مانده در حقیقت برای افزایش حجم صدا در فضاها اجرا بوده و همان نغمه با سازهای مختلف به طور هم‌زمان نواخته می‌شده و به صورت موسیقی پلیفونیک یا چند صدایی اجرا نمیشده است. بنابراین برجسته‌گی و اهمیت یک نغمه یا ملودی که به‌وسیله‌ی آهنگ‌ساز ایرانی خلق می‌شود در حقیقت، «آن» موسیقی ایرانی است و همه‌ی آن جاذبه‌ها و مانده‌گاریها در همین نغمه خلاصه شده است.

بعضی از آشنایان به هنر موسیقی در ارزش و شأن این موسیقی تک‌صدایی یا مونوفونیک تردید می‌کنند و معتقدند که موسیقی‌ای که فاقد لایه‌های هارمونیک و کوئترپوان باشد وجه هنری والا ندارد. در حالی که موسیقی بسیاری از کشورها این‌گونه است و نه اینکه از شأن این موسیقی کاسته شود بلکه تمام ارزش و تمام آن شأن و قدرت این موسیقی در آن خط ملودی نهفته است. آن خط ملودی هست که دارای ظرفیت‌های بسیار غنی است که می‌تواند در نسل‌ها و عصرها طی هزاران سال باقی بماند. بسیاری از گوشه‌های موسیقی ایران گذشته از تاریخچه‌ی آن با یک ملودی بسیار کوتاه به چند هزار سال پیش می‌رسد. یعنی آن ظرفیتی را که درون این انگاره‌ها مبینیم بسیار مهم است و این ظرفیت ویژه‌ی، موسیقی

مغرب زمین نیست؛ ملودی‌های بسیار کوتاه، بسیار ساده ولی نگاه در عمق و در خط ترکیب اصوات هست که آن یک هنر و یک فن دیگری است. از این جا است که آن قضایای عرفان و آن تفکر عرفانی در موسیقی ما ظهور می‌کند و بنده در آثار استاد خرم هم توضیح خواهم داد. بنابراین آثار ایشان در قالب انگاره‌های موسیقی شرق و در موسیقی ما که موسیقی ردیف دستگاهی است قرار دارد، یعنی آن ریشه‌ها و منبع اصلی خلق موسیقی ما که در حقیقت انگاره‌ها و چارچوب‌هایی است که ما آن چارچوب‌ها را گوشه می‌نامیم و این گوشه‌ها در دستگاه‌ها دسته‌بندی می‌شوند. توانایی خلاقیت در این قالب‌ها بسیار مشکل است. یعنی شما قالب را دارید و می‌خواهید که در این قالب و در همان گوشه یک کار تازه‌ای خلق کنید. یعنی شما از آن قالب خارج نشوید ولی بداعتی را بوجود بیاورید و خلق کنید که طی چند هزار سال گذشته خلق نشده است. این یک بخش از فلسفه و آن رمز مانده‌گاری آثار آهنگ‌سازان ممتاز از جمله استاد همایون خرم است. در حقیقت ضمنی به اصطلاح وفاداری به آن انگاره‌ها که اساس هویت موسیقی ملی ما است در حقیقت این خلاقیت‌ها شکل گرفته و ظهور پیدا کرده و می‌بینیم که در نسل‌ها باقی مانده است. این یک وجه بسیار مهم از نظر پاپ‌های موسیقی ملی ما است که حفظ آن حائز اهمیت است.

وجه دیگری از آثار استاد خرم که در موسیقی کلامی بسیار مهم است خواننده محوری است. بسیاری از آثار موسیقی ما به علت اینکه خواننده‌ی خاصی آن را خوانده است در جایی مورد توجه قرار گرفته و بعد هم تمام شده است. چون آن خواننده خوانده است و توجه ما معطوف به او بوده است.

آثار استاد خرم، با هر خواننده‌ای، خواه ناشناس، خواه شناخته شده جذابیت و تأثیر عمیق خودش را بر جای گذاشته است. برای این که آن خلاقیت در ذات اثر موجود بوده و مربوط به شخص، معروف یا گمنام نیست. اگر شما به چهل سال قبل برگردید گاهی آثار استاد را خواننده‌هایی اجرا کرده‌اند که خیلی هم شناخته شده نبودند و الان هم چندان شناخته نیستند. ما امروز اجرای آثاری را از خواننده‌هایی می‌شنویم که هیچکس نام خواننده‌ی قبلی آن اثرها را نمی‌داند و ... هنوز از همان زمان این آثار باقی مانده و در ذهن و روح و روان نسل‌ها رسوب کرده است.

هیچ هنری در مملکت ما نمیتواند دور از ادبیات زندگی کند. بدون تردید هنرهای ایرانی هر کدام به نوعی با ادبیات یا اشعاری زیبا آراسته شده‌اند و ما می‌بینیم که این اشعار چگونه تأثیر عمیق بر دل و جان ما گذاشته است. زندگی ما و زندگی هنری ما زیر پرچم ادبیات غنی ایران زیست می‌کند و همه‌ی هنرهای ما حتا هنر خط ما با یک شعر زیبا زیور پیدا می‌کند و تأثیر گذارتر می‌شود. موسیقی نیز چنین است. موسیقی ایرانی از چند هزار سال قبل هم‌راه و هم‌نشین کلام بوده است. ما تقریباً همانند مغرب زمین موسیقی بی کلام و به آن شکل موسیقی کلاسیک پولی فونی (جز ردیف دستگاهی که داریم)، نداشته‌ایم. در موسیقی مغرب زمین وجه مهم موسیقی جدی آنها موسیقی کلامی نیست و خود موسیقی تنهاست. به استثنای موسیقی کرال (گروه خوانندگان) که در کلیسا و مسیحیت رشد نمود و پایه‌ی موسیقی غنی مغرب زمین شد. ما از سال‌های دور ترکیبی از موسیقی و کلام داشته‌ایم. اشعار را با موسیقی آرایه کرده‌اند. از دو بالی که هنر موسیقی کلامی را به پرواز درآورده است یکی ادبیات بوده است. دانش ادبی از اصول مهم و پایه‌های اصلی ساخت و پرداخت این گونه موسیقی است. درک ایشان از اشعار و کلام کاملاً در آثار ایشان مستتر است. شما وقتی می‌رسید به ترکیب و تلفیق شعر و موسیقی متوجه می‌شوید که آثار ایشان چگونه تأثیر گذار می‌شود و در ذهن و روح شنونده رسوخ می‌کند و در خاطرش می‌ماند. کلام قطعه آن‌چنان روان است که مخاطب احساس می‌کند خودش آن را ساخته است و آن قدر نزدیک به فرهنگ عمومی جامعه‌ی ما است که آن عرفان و آن تفکر عرفانی که در حقیقت در ادب ما و در بخش‌های مختلف آن به نوعی نهفته است در این اشعار وجود دارد و به شکل بسیار زیبایی در آهنگ‌ها نمایان شده است: امشب در سر شوری دارم/ امشب در دل نوری دارم، این‌ها دیگر حرف معمولی نیست. اینها در حقیقت آن سرگشته‌گی‌ها و شیدایی‌های عرفانی است که در شکل شعر و موسیقی با همدیگر تجلی پیدا میکنند و آن اثر مانده‌کار را بر جای می‌گذارد.

استاد خرم به‌عنوان یک نوازنده‌ی مؤلف در نوازندگی ویولن از مکتب ابوالحسن صبا (استاد مسلم موسیقی و نقطه عطف موسیقی ایران) است، یعنی کسی که طایفه‌دار موسیقی نوین ایران در همین دوران معاصر ما بوده و در حقیقت شکل موسیقی ما را به نوعی به سمت موسیقی علمی سوق داده است و این امکان فراهم گردیده که موسیقی خودمان را بتوانیم برای مردمان ملل دیگر توضیح بدهیم. ما حتماً نباید هنرمند را دنبال خودمان ببریم و بگویم موسیقی ما این است و هنرمند ما باید بنوازد تا مخاطب با آن ارتباط برقرار کند. جمع‌آوری موسیقی مقامی و ردیف دستگاهی ما و جمع‌آوری موسیقی‌های محلی و فولکلوریک ما از خدماتی بود که صبا انجام داد. همایون خرم یگانه شاگرد و یگانه بازمانده‌ی آن نسل که

خداوند به ایشان عمر طولانی دهد در حقیقت پرچمدار این مکتب است، چه در نوازندگی ویولن و چه در شناخت ردیف و دستگاه‌ها که سینه به سینه طی قرن‌ها به ما رسیده است. استاد خرم به عنوان نویسنده و پژوهش‌گر چهره‌های دیگر از این منشور مورد بحث ما است، چه در حوزه‌ی موسیقی چه در حوزه‌های پژوهش تاریخ موسیقی و روش‌های آموزش موسیقی. نغمه‌هایی که ایشان منتشر کرده‌اند چه در آثار موسیقی مکتوب و چه به صورت صوتی خدمات مانده‌گاری است که ایشان توانسته‌اند به نسل‌های مختلف ارایه دهند».

پس از سخنان دکتر محمد سریر، بابک شهرکی با ویولن و سامان احتشامی با پیانو قطعاتی را از استاد همایون خرم اجرا کردند که با استقبال پرشور حاضرین روبه‌رو شد. سپس پیام تورج نگهبان در فیلمی کوتاه بخش شد که در این پیام از راه دور، تورج نگهبان از استاد همایون خرم به عنوان چهره‌ی همیشه مانده‌گار و پایدار موسیقی ایران یاد کرد. سپس علی‌رضا میرعلی‌نقی (از نسل جوانتر) در توصیف موسیقی و هنر همایون خرم برای حاضران سخن گفت. او از توانایی همایون خرم در ترسیم روابط شهودی دقیق و لطیف جملات متوالی و حفظ سطح زیباییشناسی در پیکره‌ی اثر سخن گفت و به توجه هوش‌مندانه‌ی استاد به شعر و قابلیت‌های خواننده‌گان اشاره کرد.

به دنبال آن مصطفی بادکوبه‌ای شعری در وصف استاد خرم خواند و گروه رهروان عشق به رهبری علی‌رضا چراغچی قطعات «سرگشته» (با شعر هوشنگ ابتهاج) و موج آتش (با شعری از بیژن ترقی) را اجرا کرد.

بعد از این اجرا پیام فرهاد فخرالدینی خوانده شد. فخرالدینی در بخشی از این پیام گفته بود: «... بسیار متأسفم و احساس غبن می‌کنم که نمی‌توانم در مراسم تجلیل از دوست دیرین و گرامی‌ام استاد همایون خرم شرکت کنم اگر چه دلم آن‌جاست. بدون شک همایون عزیز یکی از چهره‌های خوش‌نام و درخشان موسیقی ایران است و آثار جاودانه‌اش او را در عالم موسیقی چهره‌های مانده‌گار خواهد ساخت».

پس از آن که پیام فخرالدینی خوانده شد رضا بیکرنیگان که خود از بانیان این مراسم بود درباری استاد همایون خرم سخن گفت: «پس از برافتادن ساسانیان، یکی از هنرهایی که در چنبر باید‌ها و نبایدها گرفتار شد هنر موسیقی بود. آن‌چنان روزگار بر مردم صاحب‌هنر سخت گرفت که حتا سعدی شیرازی در گلستان، به حکم‌رانان به عنوان نصیحت فرموده است «هنرمند هر جا که رود قدر بیند و بر صدر نشیند». استادان هنرمند در خفا به شاگردان خود درس می‌دادند به عشق این که این سلسله‌ی موسیقی اصیل ایرانی پایدار باشد. از سال ۵۸، هنرمندان هدف تیرهای تهمت و افترا و بی‌حرمتی قرار گرفتند. تعدادی از آن‌ها جلای وطن کردند و آن عده که عشق وطن داشتند ماندند و در خانه نشستند و هنر جو تربیت کردند، مطالعه کردند، جهت شناساندن موسیقی ایرانی به خارج از کشور رفتند و در دانشکده‌های معتبر دنیا سخن‌رانی کردند و حلاوت و عطر و اصالت موسیقی ایران را به جهانیان شناساندند. استاد همایون خرم از جمله‌ی ابدال است. در ایران زمین ماند، مطالعه کرد، کار کرد، هنر جو تربیت کرد و میکند؛ هنر جو‌هایی که امروز تعدادی از آنها به مقام استادی رسیده‌اند.

او دین خود را به ملت شریف ایران که امروز تعداد اندکیشان این‌گونه عاشقانه و مشتاقانه برای شرکت در مراسم شصتمین سال فعالیت او اینجا گرد آمده‌اند ادا کرده است».

در انتهای مراسم استاد همایون خرم به خواست حاضران از خاطرات و عشق خود به موسیقی و امیدش به جوانان و نسل امروز ایران سخن گفت.